

Kornai János Nobel-díjas élete

Népszava|2018. jan 20. 07:50

FOTÓ: MTA/SZIGETI TAMÁS

Kilencven éves Kornai János.

Nem ad interjút, pedig gyözködjük, bár tudjuk jól, soha sem nyilatkozott szívesen, inkább „csak” írt. Most azért legújabb kötete, a Látélet megjelenése okán a kiadó is szorgalmazza a szereplést. Amelynek felszínén ott az őszinte düh: „Nem csak azokra haragszom, akik a rosszat művelik, hanem azokra is, akik eltűrik, hallgatnak, lapulnak.”

Dühös ember

Kornai, az arisztotelészi zoón politikon, az autonóm közösségi ember dühös lehetett egész életében, mint szakmáját gyakorló, ugyancsak autonóm közgazdász soha nem volt, nem is lehetett haragos. Tudósoknál is ritka elszántsággal és tudatossággal hajolt meg a tények hatalma előtt, kizárólagosan ennek a hatalomnak alávetve magát, amelynek elismerése nem érzelem, vagy akarat kérdése. Akkor sem volt, ma sincs tekintettel senkire, semmire, legkevésbé önmagára, csak azokra az elvekre, amik szerint él. Az ő társadalmi dühét, megkerülhetetlen véleményét az hitelesíti, hogy egész élete a valóság, a gazdasági-társadalmi gyakorlat kíméletlen, szárazon precíz elemzésén nyugszik. Komolyan kell venni még a tévedéseit is, amelyekkel nem félt/fél maga sem leszámolni.

Nem akarunk itt még csak vázlatos életrajzot sem közölni. Olvassák A gondolat erejével címen 2005-ben megjelent rendhagyó – több mint - önéletírását. De egy vázlatot mégis muszáj felskiccelni, mert Kornai életútja a besorozott munkaszolgálatostól, a kiskunhalasi református gimnáziumon át 1947-ig, a Szabad Nép ipari rovatáig, és még tovább, maga a napi politika bornírtságának fokozatos megtagadása. Annak mind mélyebb szakmai, majd emberi-politikai felismerése, hogy bármik legyenek a szándékai, idióta az a társadalmi berendezkedés, amely nem értve meg, hogy a történelmet esendő emberek csinálják, mindenestől el akarja törölni a múltat, és törve-zúzva tiszta lapot akar nyitni abban a meggyőződésben, hogy csak ő látja tévedhetetlen tisztasággal a jövőt, amely a mindig átmenetinek hazudott pokoljárás után csupa jót hozhat az általa szeretett népek.

Kornait - csúsztassa bármely alsóbb fiókba – szakmailag nem tudta megkerülni a Kádár-rendszer. Gazdasági szerkesztője volt a kommunista pártlapnak, hogy aztán az ipari rovatból, a valóság és a meghirdetett elvek közötti ellentmondások elől a szerkesztőségi titkári, lapszerkesztői székbe, mások kézírataiba meneküljön. Lehet, hitte, hogy menekülhet, pedig nem volt menekvés. 1954-ben egy Rákosi-ellenes párttaggyűlésen részese lett a Nagy Imre-párti Szabad Nép-lázadásnak, ami miatt 1955-ben többekkel együtt eltávolították a laptól. És milyen többekkel! Gimes Miklós, Vásárhelyi Miklós, Kende Péter, Lőcsei Pál, Losonczy Géza, Fekete Sándor, Méray Tibor, Novobáczky Sándor – az a Nagy Imre körüli szellemi kör, amely szembeszállt Rákosi Mátyással, s amely a Petőfi Kör, hónapok múltán pedig az 1956-os forradalom értelmiségi vezető közegét adta.

Akadémiai doktor

Kirúgása után Kornai a közgazdaság-tudományba vetette magát. 1955-ben az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének munkatársa. Főhivatása lett a tudományos kutatás. 1956-ban végleg szakított a marxizmussal, a forradalom leverése után nem volt hajlandó belépni a Magyar Szocialista Munkáspártba. Az 1956-ban megvédett A gazdasági vezetés túlzott központosítása című kandidátusi értekezését nyilvánosan revizionista írásnak, ideológiai áruháznak minősítették. Eltávolították az akadémiai kutatóintézetből.

Írtuk, dugdosták mindenféle fiókba, de hiába. 1961-ben megkapta az egyetemi doktori fokozatot, 1965-ben az akadémiai doktori tudományos fokozatot. Később az MTA Közgazdaságtudományi Intézet kutatóprofesszorává nevezték ki.

1980-ban aztán megjelent A hiány, talán legnagyobb hatású kötete, amely leszámolt a szocialista gazdaságpolitikával, a centralizált tervezéssel. Bemutatta, hogy a hiány nem a hibásan megállapított árak vagy a szakszerűtlen tervezés következménye, hanem a szocialista rendszer olyan sajátossága, amely belső természetéből fakad. Bevezette a puha költségvetési korlát fogalmát, amely azt a társadalmi jelenséget írta le, amelyben a szocialista (de nem csak szocialista) vállalatok és intézmények jelentősen és rendszeresen is túlléphetnek az ésszerű pénzügyi korlátokon. Nem kell szembenézniük a csőd lehetőségével, mert – ilyen vagy olyan formában – számíthatnak a központ, az állam segítő támogatására.

El lehet képzelni az apparátus tagjainak rémületét, hiszen saját uralmukat vonták kétségbe, ha egyáltalán kézbe vette valaki is közülük a könyvet, amely rendszerszinten megmagyarázta azt, amit a polgár naponta megtapasztalt a boltokban, s amire az egész rendszer épült. Ha valaki csak ennyit megért az egészből, az azt is érti: miért tekintjük Nobel-díjasnak Kornait akkor is, ha messze próbáltak elnézni egy kelet-európai közgazdász feje felett. Túl súlyos volt, a szakma nem tehette meg ugyanezt. A szocialista rendszer – kritikai politikai gazdaságtan (1993) című műve a szocialista politikai és gazdasági rendszer összeomlásának idejére készült el, s a rendszer politikai és hatalmi viszonyait már nyíltabban elemezte, mint A hiányban. Megmutatta a puha költségvetési korlát mögött rejlő gazdasági, társadalmi és politikai szerkezetet, azt, hogy a szocializmus gazdasági jelenségei milyen összefüggésben vannak a kommunista párt egyeduralmával és a gazdaság zömének állami tulajdonával.

A tekintélyelvűség utálat

Ezt az összefoglaló művét megelőzte az 1989-ben közzétett Indulatos röpirat, amelyben a kapitalista út mellett foglalt állást, a piaci szocializmus és más harmadikutas elképzelések ellenében.

Indulatosan, mert Kornai tudja: piac, verseny, innováció nélkül nem megy. A kapitalizmus, a szabad piac híve, de nem apologetája. Látja a kapitalizmus minden ellentmondását, miközben elkötelezett híve Joseph Schumpeter osztrák közgazdász, szociológusnak, a XX. század egyik legjelentősebb polgári közgazdászának, aki meglátta a kapitalizmus "teremtő rombolását", a megújulás általános és állandó készségét, mint a tőke legsajátabb pozitív tulajdonságát, akkor is, ha a "teremtő rombolással" szétveretnek nem csak korábbi termékek, munkaszervezések, munkamegosztások, hanem társadalmi-kulturális viszonyok, hagyományok, értékek is, hogy átadják a helyüket újaknak.

Kornai – élettapasztalataiból okulva - zsigerileg utál minden autoriter szisztémát, mert azt látja, hogy eltűnik belőlük az innováció, következésképp képtelenek megújulni, valóban a közjót szolgálni. Ebből fakad társadalmi dűhe, amellyel a mai hatalmat úgy jellemzi: "azt a rendszertípust, amely a demokrácia bizonyos formális jegyeit megtartja ugyan, de nem leváltható, autokráciának nevezem". Enough is enough - ebből már tényleg elég, mondja Farkas Zoltánnak a HVG tavaly november 9-i számában. És dühös megint, mert a többségre is lehet dühös az ember, "saját, sok évtized alatt kiforrott értékrendszeremet nem vetem alá szavazásoknak..., akkor is kitartanék mellette, ha egyedül volnék" – mondja.

Aztán hozzátézi: „Nem vagyok sem borúlátó, sem derűlátó, szeretek realiztikus maradni... Bármilyen rendszerben élünk, óriási morális dilemmák merülnek fel, hogyan éljünk, hogyan maradjunk tisztességesek, hogyan segítsünk másokat, hogyan segítsünk a körülményeinken. Ez nem dupla vagy semmi játék: vagy sikerül a rendszert megváltoztatni, vagy nem, s az utóbbi esetben minden mindegy. Ellenkezőleg. Ha a fennálló rezsim elég tartósan ígérkezik, akkor merül fel csak igazán, hogyan lehet, hogyan kell tisztességes emberként, demokráciaként élni”.

Professzor úr, nem bánjuk azt a Nobel-díjat, amit „csak” a közgazdász kaphatott volna meg. Könyveinek olvasói - tucatnyi nyelven -, tanítványai tudják: kilencven éves élete, tartása Nobel-díjas, akkor is, ha ilyet nem osztogatnak.

Friss Róbert